

Gojko Stanič

VPRAŠANJA ZGODOVINSKE PERIODIZACIJE Z VIDIKA DRUŽBENE VLOGE ZVEZE KOMUNISTOV JUGOSLAVIJE V RAZDOBJU 1945—1976

Komunistična partija oz. Zveza komunistov je v vsem tem razdobju opravljala nesporno vlogo vodilne idejnopolične sile, ki se je zavzemala za uveljavitev zgodovinskega interesa delavskega razreda, ki je bila pobudnik in organizator revolucionarnih sistemskih rešitev in ki je uspešno razpletala politična navzkrižja, v katera je zahajala tudi sama v določenih razdobjih.¹ Celotno razdobje lahko označimo kot razdobje posplošenega uveljavljanja socialističnih družbenoekonomskih odnosov in socializma kot izrazito prehodne družbene in zgodovinske formacije. Družba je v tem času ohranjala mnoge elemente prehodne kapitalistične družbe, uveljavljala nove, za socializem tipične družbene odnose in odpirala prostor za prodor elementov brezrazredne družbe. Za vse to razdobje je tipično dejstvo, da se še vedno ohranjajo elementi razredne družbe. Takoj na začetku tega zgodovinskega razdobja, v času po osvoboditvi, je na pobudo komunistične partije in v okviru osvobodilne fronte prišlo do političnih sklepov, s katerimi je bila likvidirana velika privatna lastnina, toda elementi razredne družbe se ohranjajo neposredno predvsem na osnovi družbene delitve dela, delitve na umsko in fizično delo oz. na tiste sloje, ki se v družbi še vedno ukvarjajo predvsem z upravljanjem družbenih zadev in se zato lahko pojavljajo kot birokracija ali tehnokracija, in pa tiste, ki se še vedno pojavljajo kot mezdni delavci in so predvsem izvrševalci delovnih nalog. Čas je pokazal, da je socializem zelo protislovna družba, da nosi s seboj dober del protislovij stare, kapitalistične družbe, da pa se v njem razraščajo nova, njegova lastna protislovja, ki so tipična za socializem in za našo samoupravno pot v socializmu. Nesporno najbolj zapletena je dialektika odnosov med revolucionarno državo, revolucionarno avantgardo in delavskim razredom ter drugimi plastmi delovnega ljudstva.

Poznavanje in zavestno obvladovanje osnovnih družbenih protislovij, ki jih v socializmu tudi zavestno sprejemamo, je osnovna funkcija revolucionarne avantgarde. Zveza komunistov je v vsem tem razdobju črpala svoje konceptualne rešitve iz izvirnega marksističnega izročila. Pri tem pa je zelo ustvarjalno uporabljala marksistično teorijo v svojih konkretnih zgodovinskih pogojih. Večkrat v tem razdobju se je Zveza komunistov znašla v zelo zapletenih situacijah in pred dilemami, ko je morala izbirati med več političnimi

¹ Avtor se je pri svojem članku naslanjal predvsem na naslednja dela: publikacije o kongresih ZK Jugoslavije (V.—X.), kongresih ZK Slovenije (II.—VII.), Dušan Bilandić: *Ideja i praksa društvenog razvoja Jugoslavije 1945—1973*, Beograd 1973, Fuad Muhić: *ZKJ in opozicija 1948—1975* (izšlo v ljubljanskem Delu februarja in marca 1976), govor Edvarda Kardelja na sestanku medobčinske konference ZK za Hercegovino v Mostarju oktobra 1972, Pregled zgodovine ZKJ, Ljubljana 1963, Pero Morača — Dušan Bilandić: *Avantgarda 1919—1969, Pet decenija revolucionarnog puta SKJ*, Beograd, Branko Petranović: *O periodizaciji društvenog razvitka Jugoslavije; Istorija radničkog pokreta*, Zbornik radova 2, Beograd 1965, str. 435—458, Gojko Stanič: *Misel in akcija Zveze komunistov*, III. poglavje, Ljubljana 1975, str. 74—202.

možnostmi in med različnimi idejnopoličnimi, pa tudi frakcijskimi usmeritvami. Za celotno razdobje je značilno, da je Zveza komunistov izhode iz zapletenih situacij iskala predvsem v ustvarjalnem teoretičnem in praktično organizacijskem delu na revolucionarnih sistemskih ukrepih. Takoj na začetku so bile sprejete politične odločitve za agrarno reformo, za nacionalizacijo in za izgraditev revolucionarne ljudske države, ki je tudi prevzela funkcijo gospodarja v imenu delavskega razreda. Spopad s stalinizmom in kriza lastnega etatizma in centralizma je vzpodbudila iskanje; iz te krize je Zveza komunistov iskala izhode na osnovi marksistične klasične teorije in svojega lastnega iskanja po poti postopnega uveljavljanja samoupravnega družbenoekonomskega odnosa. Najprej so bili sprejeti takšni paketi sistemskih ukrepov, s kakršnimi so se ti odnosi uveljavljali na nivoju enostavne reprodukcije, z zadnjo ustavno reformo pa se skuša te odnose uveljaviti v procesu celokupne družbene reprodukcije. Te sistemske ukrepe spremlja na področju družbenoekonomskih odnosov proces uveljavljanja elementov tržnega gospodarjenja in proces uveljavljanja zavestnega, temu prilagojenega planskega usmerjanja družbe. Skupna značilnost delovanja Zveze komunistov za celotno povojno razdobje pa je v tem, da so vsi ti revolucionarni sistemski ukrepi, ki jih je uvajala Zveza komunistov, v svojem bistvu odpirali nove možnosti za dejansko uveljavitev delavsko-razrednega interesa in za uveljavitev brezrazredne družbe.

Zveza komunistov je bila v vsem tem razdobju, posebno pa v prelomnih situacijah, v odprtem političnem in ideološkem ter teoretičnem spopadu s svojimi ideološko-političnimi nasprotniki, s politično opozicijo in reakcijo. Za način razpletanja političnih, ideoloških navzkrižij je pomembno, da se je permanentno razkrinkavalo stvarno reakcionarno bistvo ideologije in prakse teh antisocialističnih sil, da je ideološki obračun prednjačil pred političnim obračunom ter da je bila državna prisila pravzaprav zelo redko prisotna.

Kot pravilo velja, da se odločnemu odporu v Zvezi komunistov zoper prodor dogmatsko birokratske politične usmeritve praviloma prilepajo ultralevičarski anarhistični in pa desničarsko-revizionistični elementi. Na aktivnost Zveze komunistov v njenem odporu proti prodoru desničarskega revizionizma in liberalizma ter anarhizma pa se praviloma lepijo birokratsko dogmatske sile in tendence.

Zveza komunistov je torej nenehno vodila politično akcijo proti desnim in tudi proti ultralevim in dogmatskim odklonom. Ti idejnopolični procesi in spopadi zajemajo tudi Zvezo komunistov samo. Povzročajo pojave boja za oblast in frakcionaštva v njenih okvirih, predvsem pa v okvirih vodstev.

Zveza komunistov je bila v vsem tem razdobju sposobna dajati na odprta vprašanja zgodovinskega trenutka prave, resnično revolucionarne odgovore, ki jih je predlagala vsej družbi, predvsem pa delavskemu razredu. Iskala in našla je tiste odgovore, ki so ustrezali procesu osvobajanja delavca in družbe, ki so predstavljali realno možnost in ne iluzijo. Na osnovi znanosti in s tesnim političnim kontaktom z delavskim razredom, ki ga ustvarja s partijskim članstvom kot tudi prek celotnega sistema socialistične demokracije, se je Zveza komunistov stalno sproti usposabljala za to, da je mogla obvladovati protislovja družbenega razvoja. Ob pogojih samoupravnosti poti v socializmu se kot najbolj zapleteno pojavlja vprašanje obvladovanja protislovja med blagovno proizvodnjo in planskim usmerjanjem, ter med načelom nagrajevanja po

rezultatih dela in pa vprašanje uveljavljanja načela solidarnosti in boja za socialno pravičnost in enakost.

V vseh razdobjih povojnega zgodovinskega delovanja so se pred ZK kot realno vodilno družbenozgodovinsko silo postavljale dileme glede oženja ali širjenja prostora pri uveljavljanju in reševanju navedenih protislovij, in postavljajo se vedno znova na novih nivojih (npr. vprašanja primernih razponov v dohodkih). Ves čas se odvijajo teoretične razprave in politični boji o tem, kakšno vlogo naj opravlja oz. lahko opravi blagovna proizvodnja, kakšno vlogo pa planiranje in na kakšen način se s planiranjem zavestno posega v ekonomsko življenje. Osnovni politični spopadi so v zvezi z vprašanjem, kako in v kakšnem obsegu naj država ali pa neposredno samoupravne institucije razpolagajo s presežnim delom.

Tudi povojni zgodovinski razvoj nas opozarja na izreden pomen sposobnosti revolucionarne avantgarde, da ustvarjalno razvija teoretično marksistično misel. Pokazal je tudi na nesporno izredno velik pomen pravilnega izbora vodilnih osebnosti za vodstva revolucionarne avantgarde. Samo majhen del najodgovornejših vodilnih osebnosti je zašel na pota politične opozicije in frakcionaštva, ko se je zoperstavljal z leve ali z desne strani, z dogmatske ali z revizionistične strani samoupravnimi poti v socializem. Naš štab revolucije na čelu s tovarišem Titom se je v vsem tem razdobju ukvarjal predvsem z idejo, kako vso družbo v celoti in njeno avantgardo usposobiti, da prevzema nase funkcijo revolucionarnega vodstva. Pri tem se je nenehno razvijal sistematični in tesni kontakt z neposrednim proizvajalcem, z delavskim razredom in ljudstvom. V krogu najvišjih voditeljev je uspešno in konkretno nastajala sinteza ustvarjalne marksistične teorije in prakse, ki je izhajala iz revolucionarne izkušnje najširših plasti delavskega razreda in ljudskih množic.

Zveza komunistov se v vsem tem razdobju pojavlja kot najbolj osveščeni del delavskega razreda samega in tudi kot relativno avtonomen politični dejavnik, ki opravlja funkcijo revolucionarne avantgarde v imenu delavskega razreda in namesto njega. Organizacija nosi s seboj tudi elemente množične politične organizacije.

Zveza komunistov je bila v vsem tem razdobju nesporni pobudnik revolucionarne aktivnosti množic in to takrat, kadar je bila sama v sebi politično in programsko enotna, kadar je uspela najti resnično realne in revolucionarne rešitve. V tistih razdobjih se celotna družba obnaša revolucionarno. Obstajajo pa tudi razdobja v povojnem času, ko Zveza komunistov sama po sebi ni dovolj enotna, ko je omahovala med različnimi možnimi izhodi ali pa ni našla najbolj realnih odgovorov na odprte dileme. Za taka razdobja je značilno, da v celotni družbi pojenja revolucionarni polet in da zaradi premajhne politične enotnosti družba ni sposobna razreševati niti tekočih gospodarskih dilem in vprašanj.

ZK se nam torej kaže kot tista ideološka in politična organizirana sila, ki odločilno vpliva na potek povojne zgodovine. Kaže se kot realen subjekt, ki v zelo tesni soodvisnosti z vsemi drugimi faktorji socializma dejansko ustvarja našo zgodovino. Zatorej se lahko pri obravnavi problema periodizacije družbene zgodovine močno opremo na tiste elemente, ki določajo periodizacijo zgodovine ZK same. Pri tem pa se postavlja več možnih pristopov in kriterijev. Osredotočil se bom torej na tiste elemente, v katerih se kaže predvsem ZK kot osrednje gibalno družbenega razvoja. V razpravo dajem več mož-

nosti, več osnov za periodizacijo. Le-ta se lahko izdela na osnovi naslednjih kriterijev oz. elementov.

I. glede na stopnjo enotnosti oz. neenotnosti Zveze komunistov;

II. glede na glavne politične dogodke, glede na strateške politične ukrepe in obračune s politično opozicijo in zunanjepolitičnimi pritiski na našo družbo;

III. glede na bistvene spremembe v družbenoekonomskehi odnosih, ki jih je inicirala ZK in ki predstavljajo skoke uveljavljanja samoupravne pozicije delavca v združenem delu;

IV. formalna periodizacija po kongresih in drugih važnih sestankih vodstev ZK Jugoslavije;

V. glede na spremembe v načinu produkcije in glede na bistvene spremembe v socialni strukturi jugoslovanske družbe.

Ad I.

V razdobju od 1945. do 1976. leta se očitno ločijo obdobja, v katerih se ZK nesporno javlja kot politično enotna in kot organizacija, ki je sposobna vzpodbuditi množično revolucionarno aktivnost delovnih ljudi, in pa tista razdobja, v katerih se ZK lovi sama v sebi, išče nove odgovore in v katerih ustvarja za to potrebno politično enotnost, v katerih pa tudi slabi revolucionarni polet množic.

Spreminjajo se tudi osnovni motivi, določeni politični elementi, ki so odločilno vplivali na enotnost oz. na določeno stopnjo neenotnosti. V teh elementih bi verjetno lahko ločili naslednja zgodovinska razdobja:

1. Zveza komunistov je ob zaključku NOB izšla kot nesporno vodilna idejnopolitična sila, tesno povezana z ljudstvom in sila, ki ima množično ljudsko podporo. V sebi je bila izredno monolitna, ko je inicirala serijo ukrepov za likvidacijo zasebne lastnine in za uveljavitev revolucionarne ljudske države ter v procesu graditve celotnega sistema ljudske oblasti in upravljanja z gospodarstvom. Za razdobje do leta 1948 lahko nesporno trdimo, da je to razdobje velikega zagona delovnih množic in mladine v procesu obnove dežele in zastavitve elementov socialističnih družbenoekonomskehi odnosov. V tem času vodi ZK tudi boj proti sektaštvu v lastnih vrstah, ko se določene organizacije zapirajo v ustaljeni krog članstva, skratka — organizacija se obnaša vse bolj kot odprta politična organizacija delavskega razreda. Država se šele gradi in šele porajajo se prvi problemi, povezani z državnim etatizmom in birokracijo.

2. Drugo razdobje od 1948. leta pa do leta 1953 je značilno predvsem po tem, da je ZK enotna v odločnem odporu proti stalinističnemu hegemonizmu, da je ostro likvidirala informbirojevsko frakcionaštvo in nacionalno izdajo, da je v tem boju vzdržala in ohranila politično monolitnost in da je v tem razdobju začela graditi prve koncepte samoupravne poti v socializmu. V tistem času so bili sprejeti prvi sistemski ustavotvorni ukrepi, s katerimi se uvaja delavsko samoupravljanje, in to že leta 1950, do leta 1953 pa se ti koncepti že tako izoblikujejo, da se za določen čas stabilizirajo z ustavnim zakonom. Ob koncu tega razdobja je vodstvo ZK tudi gladko odbilo teoretične ideološke poskuse desnega revizionizma in poskuse uveljavljanja teorije elit ob obračunavanju s pogledi Milovana Djilasa.

3. Za razdobje od leta 1953 pa do leta 1960 oz. do zgodnjih šestdesetih let lahko trdimo, da je obstajala visoka politična monolitnost v procesu po-

stopnega, vendar pa pospešenega uveljavljanja samoupravljanja. V tem razdobju je ZK utrdila svoj koncept poti v socializmu s svojim programskim dokumentom, s sprejetjem programa ZK leta 1958. Intenzivno začena obnavljati svoje vrste. Sredi tega razdobja proti koncu leta 1957 so bili sprejeti pomembni ukrepi, ki uveljavljajo bolj samostojno razpolaganje delovnih kolektivov z ostankom dohodka, pospešijo se procesi nagrajevanja po delu. Industrializacija dežele je zelo dinamična. Obdobje 1952—1963 je desetletje pospešenega in relativno stabilnega, vendar pa ekstenzivnega razvoja gospodarstva.

4. V zgodnjih 60. letih, pa tja do leta 1966, pride do ostrejših konceptualnih nasprotij v samem vodstvu Zveze komunistov Jugoslavije, kar samo odraža napetosti politične narave, ki se v družbi porajajo med etatističnim obvladovanjem razširjene reprodukcije, med interesi narodov in pa med vse bolj prisotnim socialističnim samoupravljanjem. Samoupravljanje, ki je dobilo prvi polet, se sooča z etatističnimi sponami obvladovanja skoraj celotne razširjene reprodukcije. V tem razdobju so odprta predvsem vprašanja vloge blagovne proizvodnje, vloge plana in države, zastrujejo se elementi odgovornosti. Sredi tega razdobja je bila sprejeta nova ustava, ki ima v sebi marsikakšen kompromisni element, vendar pa v bistvu utrjuje pozicijo združenega dela in elemente samoupravljanja v skupščinskem sistemu. Osmi kongres ZKJ je dal izhodišča za gospodarsko reformo in njeni ukrepi so bistveno zožili prostor birokratskemu etatizmu in centralizmu. Vse to je privedlo do zaostrenega političnega obračuna, ki se je razpletel na 4. plenumu CZ ZK jugoslavije v obračun z Rankovićevo frakcijo.

5. Za obdobje od 1966. leta pa do konca leta 1972 je značilno, da zveza komunistov ni dosegla dovolj čvrste politične in revolucionarne enotnosti. Obračun z birokratskim etatizmom je bil politično uspešen, vendar pa spremembe v družbeno-ekonomskih odnosih niso bile tolikšne, da bi se dejansko povečal direktni vpliv neposrednih proizvajalcev na družbeni kapital. Država je razlaščena, delavec pa še ni pooblaščen. Zastrujejo se nasprotja med tehnokratskim prilaščanjem in interesi narodov ter samoupravljanjem. Narašča frakcionaštvo nacionalistov in desnih revizionistov v okvirih zveze komunistov in pa v tehnokratskih in birokratskih družbenih strukturah.

Razmerje sil v samih vodstvih ZK, posebno v nekaterih republiških organizacijah, ni tako, da bi ustrezalo in omogočalo stvarno politično enotnost zveze komunistov in uspešno razpletanje družbenih problemov in protislovij. Vse to se nedvomno odraža tudi v vodenju tekoče gospodarske politike.

6. Kot poslednje razdobje pa lahko obravnavamo čas od leta 1972 — od 21. seje ZKJ — pa do danes. V tem razdobju je ZK uspela najti za odprta vprašanja zgodovinskega trenutka resnično revolucionarne odgovore v razdelavi koncepta celovitega družbenega samoupravljanja, uveljavljanju odločilne pozicije delavcev v združenem delu v boju za gospodarsko stabilizacijo, uveljavljanju načela o nagrajevanju po delu in pa zavestnem samoupravnem usmerjanju družbenega planskega razvoja. Z delavskimi amandmaji in z radikalnim političnim obračunom z nacionalistično-liberalističnimi frakcijami v vodstvih ZK se je začelo obdobje ponovnega velikega revolucionarnega poleta — ne samo v ZK, ampak tudi družbe kot celote.

Ad II.

Če vzamemo za izhodišče in kot kriterij periodizacije najpomembnejše politične dogodke in sprejeme sistemskih ukrepov, bi periodizacijo lahko izvedli po naslednjih zgodovinskih terminih:

1. Osvoboditev dežele s sprejemom serije revolucionarnih sistemskih ukrepov in pa čas do spopada s stalinizmom.

2. Uvedba delavskega samoupravljanja v letu 1950, dograjena koncepcija delavskega samoupravljanja v ustavnem zakonu leta 1953 in pa uvedba komunalnega sistema v letu 1955.

3. Pomemben mejnik je uvedba samostojnega razpolaganja delovnih kolektivov z ostankom dohodka, pospešeno nagrajevanje po delu in pa v istem letu (1958) tudi sprejem programa ZK J.

4. Nesporno politično pomembna so vprašanja zaostrovanja odgovornosti in določen proces demitologizacije ZK in komunistov, ki je bil opravljen z govorom Tita v Splitu leta 1961.

5. V letu 1963 je bila sprejeta nova ustava, ki utrjuje dosežke socialističnega samoupravljanja v vsem političnem sistemu. Gospodarska reforma predstavlja pomembno konkretizacijo kongresa ZK sredi leta 1964. IV. plenum CK ZK J na Brionih v letu 1966 je izraziti politični mejnik v odporu ZK J našim variantam dogmatizma in etatističnega socializma.

6. Pomembni dogodki so tudi sklepi o reorganizaciji ZK, ki so bistveno demokratizirali odnose v sami organizaciji, kar je močno vplivalo na procese demokratizacije v družbi kot celoti, istočasno pa so se odprla tudi vrata prodoru liberalistične koncepcije o vlogi ZK v družbeni prostor.

7. Med pomembne dogodke in udarce revolucionarnih sil ZK v obdobju spopadanja z nacionalizmom in desnim revizionizmom najnovejšega časa lahko sodi npr. 8. seja CK ZKS, ki je izpostavila vprašanje odnosov v federaciji. Ustavne spremembe so temu sledile. Za ukinitve dokaj sektaškega odnosa do kmeta in za izpostavitev njegovih socialnih vprašanj so izredno pomembne konference ZK J o kmetijstvu. Čas je pokazal, da je bila razprava in sklepanje o socialni pravičnosti ter o socialnih razlikah na 3. konferenci ZKS in pa na drugi konferenci ZK J izredno pomembna za ustvaritev politične monolitnosti, ki je omogočila široko strnitev najširših plasti delavskega razreda okrog vodilnih sil v ZK in ki je pokazala ter bistveno olajšala razredno bistvo spopada z nacionalizmom, z nacionalističnim separatizmom in hegemonizmom.

8. 17. seja predsedstva ZK J in še bolj 21. seja predsedstva ZK J v letih 1971 pa predstavljata tiste politične mejnike, ki so odločilno vplivali na potek politične zgodovine, saj se je na teh sejah dejansko začel odvijati klopčič likvidacije nacionalističnih in liberalističnih frakcij v vseh organizacijah in vodstvih ZK J in v vsej naši družbi.

Pismo Tita in izvršnega biroja iz leta 1972 je to linijo utrdilo in močno vplivalo na dejansko masovno aktivnost vsega članstva ZK, pa tudi vseh delovnih ljudi.

V Sloveniji je 29. seja CK razpletla nekatere prisotne odnose s predstavniki, s tistimi, ki so se preveč klanjali republiškemu etatizmu in teokratizmu ter liberalistični ideologiji oziroma so spodbujali takšne odnose.

9. X. kongres ZK J predstavlja po sprejetu nove ustave v letu 1974 zaključni obračun s temi silami. To je kongres enotnosti in pospešene revolu-

cionarne masovne aktivnosti v boju delovnih ljudi in delavskega razreda na čelu z ZK za uveljavitev diktature proletariata v obliki celovitega samoupravljanja, v obliki uveljavljanja socialistične morale ter v pospešenem boju za gospodarsko reformo in v spopadu z ekonomskimi pritiski svetovnega imperializma.

Ad III.

Če vzamemo kot ključno merilo bistvene spremembe v družbeno-ekonomskih odnosih, ki spreminjajo karakter določenih etap socializma kot celote, bi se lahko oprli predvsem na tiste elemente, ki pomenijo 1. postopno likvidacijo privatne lastnine in 2. postopno likvidacijo državne lastnine in uveljavljanje samoupravnega družbeno-ekonomskega položaja delavca kot proizvajalca in upravljalca.

1. Vse od leta 1945 do 1950 se v tem smislu uveljavlja likvidacija velike privatne lastnine s tem, da se je skušalo na področju kmetijstva z nerealnimi ocenami stanja proizvodnih sil vsiliti tudi materialnim pogojem neustrezne rešitve kolektivizacije, od katerih so se kaj kmalu pričela tudi odstopanja. To je razdobje postopne rasti države kot upravljalca družbenih zadev, ki pa postopno krepi po eni strani pozicijo državne birokracije kot tistega elementa, ki se postavlja nad družbo in po drugi strani ustvarja oziroma krepi mezdno pozicijo vseh tistih pripadnikov delavskega razreda in vseh drugih, ki se pojavljajo kot mezdni delavci v odnosu do države.

2. Čas od leta 1950 pa vse do I. faze ustavnih sprememb, ko so uvedeni delavski amandmaji in novi federalizem v letu 1971, bi lahko obravnavali kot enotno obdobje postopnega uveljavljanja samoupravljanja, vendar pa na nivoju enostavne reprodukcije. To dolgo razdobje se seveda v sebi deli na tiste etape, v katerih je tudi samoupravljanje na nivoju enostavne reprodukcije širilo svoj prostor. Pomembni mejniki so v tem nedvomno sprejem ustavnega zakona v letu 1953, zmanjšanje zemljiškega maksimuma na 10 ha, prenos dela akumulacije na republike in lokalne organe sredi 50. let, uveljavljanje samostojnejšega razpolaganja delovnih kolektivov z ostankom dohodka, pospeševanje nagrajevanja po delu, ki se uvaža z letom 1958, in gospodarska reforma v letu 1965.

3. Tretje veliko razdobje, v katerem smo sedaj in ki ima očitno dolgotrajne perspektive, ker je samo po sebi izredno zapleteno in zahtevno, pa je obdobje, v katerem se poskuša uveljaviti samoupravni družbeno-ekonomski odnos kot odnos, v katerem delavec — neposredni proizvajalec, vsi ljudje v združenem delu neposredno s svojega delovnega mesta vplivajo odločilno na proces enostavne in razširjene reprodukcije, na živo in minulo delo. Prva faza ustavnih sprememb — delavski amandmaji — in pa uveljavitev novih odnosov v federaciji, v katerih se o prelivanju presežka dela sklepa samo na osnovi soglasja republik in pokrajin, predstavljajo začetek tega procesa. Proti tem ukrepom so se z vso politično vehemenco usmerile tehnokratske in nacionalistične sile, kar je tudi omogočilo takšno politično polarizacijo, da je bil mogoč dokončen politični obračun s temi frakcijami v ZK in v družbi. Ustava SFRJ, sprejeta v letu 1974, pa je prinesla še velike spremembe v političnem sistemu z uvedbo delegatskega sistema in odnosov in z novim skupščinskim sistemom.

Osnutek zakona o združenem delu, ki je ravno v tem obdobju v razpravi, predstavlja nadaljnjo konkretizacijo in izpopolnjevanje izhodišč in načel, za-

stavljenih v ustavi in pa na X. kongresu ZK J. Proces uveljavljanja konceptov samoupravnega planiranja, usklajevanja družbenih interesov, ki je v tem razdobju izredno intenziven, predstavlja velik politični mejnik v obračunu z relativno močnim prodorom stihije na področju strukturalnega razvoja družbe in njenih proizvodnih sil ter poskus obračuna s prodorom potrošniške civilizacije v naših pogojih.

Ad IV.

Možna je tudi periodizacija glede na najpomembnejše politične sestanke vodstev ZK J. Pri tem se seveda lahko opiramo predvsem na kongresne sestanke.

Peti kongres ZK J je bil sorazmerno pozno po osvoboditvi, sredi leta 1948, in je predstavljal predvsem hud politični odpor stalinističnemu pritisku. Značilno je, da vse do tega leta nismo imeli kongresa ZK J in da so se izredno pomembni ukrepi ter celotni proces podžavljanja zasebne lastnine sprejemali na najvišjih partijskih sejah CK, predstavljali pa so se kot platforma narodnoosvobodilne fronte.

Razdobje od V. kongresa KP J (od leta 1948) pa do VI. kongresa ZK J, ki je bil leta 1952, je značilno po tem, da se je izvršil prehod na samoupravno pot v socializmu. Na VI. kongresu se tudi komunistična partija preoblikuje v ZK kot notranji agens samoupravljanja, ne pa kot politična stranka, ki deluje s pozicij oblasti. V razdobju od VI. do VII. kongresa ZK J se je ZK v praksi preoblikovala iz vladajoče stranke v politično zvezo somišljenikov, pri čemer pa je prihajalo od enostranskih odklonov. VI. kongres je potekal v obdobju hudih pritiskov stalinizma na Jugoslavijo, v težkih gospodarskih pogojih ter ob pritisku tržaškega vprašanja.

VII. kongres ZK J je bil v obdobju stabilnega gospodarskega in političnega razvoja. Sprejel je program ZK.

VIII. kongres ZK J sodi na konec razdobja, v katerem so potekali hudi boji med tistimi, ki so se zavzemali za uveljavitev etatistično-centralistične poti v socializmu in pa med tistimi, ki so bili za samoupravno pot v socializmu. Kongres je začrtal osnove za globljo spremembo družbenoekonomskih odnosov.

IX. kongres ZK J je potekal sredi razdobja, v katerem so se vse bolj jasno kazale posledice tehnokratskega razpolaganja s presežkom dela, vendar pa dileme še vedno niso bile izostrene do tiste mere, da bi ta kongres že lahko bistveneje prispeval k razpletu nastalih razmer.

X. kongres ZK J pa je kongres politične enotnosti, ki je ustvarjena na novi revolucionarni platformi in je ponovno utrdil tesne vezi ZK, delavskega razreda in vseh delovnih ljudi.

Ad V.

Za možno periodizacijo bi lahko vzeli tudi učinke politike ZK in njene vodilne vloge na spremembe v razvoju proizvodnih sil in pa socialne, družbene strukture prebivalstva. Gre za tiste učinke, v katerih se razvija naprej družbena delitev dela, za tiste procese, ki ustvarjajo materialne osnove brezrazredne družbe. Periodizacija na tej osnovi je najtežje zaznavna, še posebej, če ne vzamemo kot osnovni kriterij kratkoročnih in dolgoročnih gospodarskih ciklusov, ampak je jemljemo kot osnovni kriterij proces in razvoj družbene

delitve dela, podružbljanja združenega dela, rasti soodvisnosti med vsemi segmenti združenega dela, dvig realne produktivnosti in pa materialno blagostanje ter kulturni in izobrazbeni nivo prebivalstva.

Trendi, ki kažejo razvoj naše družbe in učinke politike ZK na ta razvoj, so zelo različni. Praktično nemogoče jih je speljati na en sam imenovalec. Celotno razdobje pa lahko razdelimo na obdobja, v katerih so se vsi ti elementi uveljavljali hitreje ali počasneje, na obdobja, v katerih se je enkrat dajalo večji poudarek ekstenzivnosti razvoja proizvodnih sil in kulturnega nivoja, drugič pa se je poudarjala intenzivnost tega razvoja.

V tem smislu bi se dalo ta čas razdeliti na dve veliki razdobji, in sicer na čas do gospodarske reforme, za katerega je značilen izrazito ekstenzivni razvoj proizvodnih sil, industrializacije, urbanizacije in ekstenzivno razvijanje vseh tistih služb, ki skrbijo za človeka, za njegovo izobrazbo, za zdravje in podobno. Od gospodarske reforme naprej pa se daje večje poudarke elementom intenzivnosti, kvaliteti potrošnje in ponudbe, izpolnitvi strukturalnih neskladij v družbeno-gospodarskem razvoju, saj je npr. očitno, da je prišlo ob tem ekstenzivnem razvoju do zaostanka mnogih infrastrukturnih dejavnosti.

Za odnos ZK do teh vprašanj pa je značilno tudi to, da se je v najzgodnejšem obdobju boj za spremembo socialne strukture, za razraščanje delavskega razreda izpostavljal kot prioriteto politično vprašanje, medtem ko so ta prioriteto ideološko politična vprašanja v novjšem razdobju bolj v ozadju. ZK ima manj razvit aktiven odnos do sprememb v načinu produkcije, do procesa družbene delitve dela, kar vse se v najnovjšem času skuša spremeniti predvsem s sistematičnim, zavestnim oblikovanjem socialističnega samoupravnega planiranja.

Vsaka od omenjenih petih periodizacij ima svoje enostranosti in pomanjkljivosti. Vsebuje pa tudi dobre elemente. Če na bistvo naše socialistične revolucije gledamo z vidika smotra, se pravi uveljavljanja brezrazredne družbe, in pa družbe svobodnih ljudi in družbe materialnega blagostanja, potem so ključni elementi za periodizacijo zgodovine nedvomno tisti faktorji, ki determinirajo razvoj proizvodnih sil in pa uveljavljanje socialističnih samoupravnih proizvodnih odnosov ob zavestnem in organiziranem obvladovanju političnih protislovij v pogojih samouprave poti v socializmu.

S tega vidika je treba iskati osnove za zgodovinsko periodizacijo predvsem med temi tremi elementi: med tipičnimi mejniki in razdobji, ki determinirajo bistvene spremembe v družbeno-ekonomskih odnosih, med tistimi momenti, ki bistveno vplivajo na pospešeni razvoj proizvodnih sil v celotni družbeni produktivnosti ter na likvidacijo sveta pomanjkanja in med tistimi zavestnimi organiziranimi političnimi akcijami ZK in drugih socialističnih sil, ki so predstavljale subjektivni motor, pogonsko silo, inspiratorja in organizatorja množic v tem zgodovinskem procesu.

V tej smeri bi veljalo podrobno proučevati to že več kot 30-letno razdobje in postopno bomo prišli tudi do bolj trdnih elementov za zgodovinsko periodizacijo celotnega družbenega razvoja, pa tudi za zgodovinsko periodizacijo družbene vloge ZK J v tem razdobju.

Zusammenfassung

PROBLEME DER GESCHICHTLICHEN PERIODISIERUNG AUS DER SICHT DER
GESELLSCHAFTLICHEN ROLLE DES BUNDES DER KOMMUNISTEN
JUGOSLAWIENS IN DER NACHKRIEGSZEIT

Der Bund der Kommunisten Jugoslawiens hat in dem geschichtlichen Zeitraum der Nachkriegszeit die Rolle der konkreten ideologisch-politischen Führungsmacht in Jugoslawien übernommen. Der revolutionäre Aufschwung der gesamten Gesellschaft hängt entscheidend von der revolutionären Fähigkeit des Bundes der Kommunisten ab. Immer wenn es ihm nicht gelingt, auf offene Dilemmas des geschichtlichen Augenblicks die entsprechende revolutionäre Antwort zu finden, nimmt auch die revolutionäre Aktivität der Massen ab. Der Sozialismus als ein komplexer gesellschaftlich-geschichtlicher Prozeß setzt sich auf drei Hauptgebieten durch: durch die Entwicklung der Produktivkräfte und der Kultur, das Durchsetzen sozialistischer gesellschaftlich-ökonomischer Verhältnisse und die organisierte Tätigkeit politischer Faktoren des sozialistischen revolutionären Bewußtseins. Jedes einzelne von diesen Gebieten wird aus der Sicht der geschichtlichen Periodisierung behandelt. Wenn wir den Verlauf der Revolution von diesen drei Gesichtspunkten aus betrachten, sehen wir, daß die entscheidenden Zeitabschnitte und Wendepunkte auf den drei Gebieten im hohen Maß übereinstimmen oder daß sie wenigstens sehr nahe stehen in den folgenden Zeitreihen: 1945—1948, 1948—1953, 1953—1960/62, 1960/62—1965/66, 1965/66—1971, seit dem Jahr 1971.